

УДК 343.988

DOI 10.33244/2617-4154.1(8).2022.160-166

М. М. Забарний,

канд. юрид. наук

e-mail: 30.07@nusta.edu.ua

ORCID ID 0000-0001-9589-8762;**Д. Л. Вітюк,**

канд. юрид. наук, доцент,

Державний податковий університет

e-mail: dashastarosta@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-3457-9984

ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЗЛОЧИННОСТІ

Стаття присвячена розгляду сутності кримінологічного аналізу злочинності та методів, які при цьому використовуються. Наголошено, що створення дієвої системи запобігання злочинності в Україні неможливе без врахування, аналізу та аналітичного дослідження всіх показників злочинності, причин та умов її виникнення. Особливо це є актуальним у період воєнного стану, коли суттєво збільшується кількість вчинених кримінальних правопорушень.

Для кращого розуміння поняття кримінологічного аналізу розглянуто методи, які при цьому застосовуються. Особливу увагу звернено на використання комплексного підходу до розкриття сутності, встановлення елементів та внутрішньої структури соціально-правових феноменів. За його допомогою об'єкт дослідження може бути вивчено з позицій цілісності й системності. Застосування цього підходу передбачає історичний розгляд досліджуваної діяльності з наступною можливістю її прогнозу, визначення сутності, значення, завдань, принципів протидії злочинності, опису її елементів та зв'язків як у середині системи, так і із зовнішнім середовищем.

Доведено, що будь-яка суспільна діяльність може досягнути поставленої мети, якщо вона належно доктринально визначена, скерована, організована та оптимально ресурсно забезпечена. Сформовано вимоги, які повною мірою стосуються діяльності щодо запобігання злочинності, яка є різновидом суспільної діяльності.

Представлено авторське визначення кримінологічного аналізу злочинності, під яким запропоновано розуміти діяльність уповноважених на те державних органів, громадських інституцій, окремих громадян щодо аналітичного дослідження кількісних та якісних показників злочинності за певний період часу на певній території, виявлення її детермінант, основних характеристик особи злочинця, виявлення динамічних характеристик провідних напрямів діяльності державних органів, що дає змогу згодом проводити ефективний комплекс економічних, соціальних, ідейно-виховних, організаційно-управлінських, правових заходів запобігання злочинності.

Ключові слова: запобігання злочинності, кримінологічний аналіз, методи кримінологічного аналізу, злочинність, кримінальне правопорушення, аналітичне забезпечення.

Метою статті є дослідження та аналіз поняття кримінологічного аналізу злочинності для формування передумов реалізації кримінологічного забезпечення запобігання злочинності в Україні в умовах воєнного стану.

Постановка проблеми. Створення дієвої системи запобігання злочинності в Україні неможливе без врахування, аналізу й аналітичного дослідження всіх показників злочинності, причин та умов її виникнення. Особливо це є актуальним у період воєнного стану, коли суттєво збільшується кількість вчинених кримінальних правопорушень, особливо проти власності.

Погоджуємося з В. Бесчастним у тому, що важливість кримінологічного аналізу злочинності пов'язана принаймні з двома групами взаємозумовлених причин. Перша полягає у наявності досить негативних тенденцій злочинності в Україні в період з початку 90-х рр. минулого століття і до сьогодні, що супроводжується наростанням фактичного відставання можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності. Останнє відбувається як через об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки систем забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює надвисокий рівень латентності злочинності, безкарність винних у вчиненні злочинів та в цілому неспроможність правоохоронних органів у сучасних умовах ефективно протидіяти злочинності. Друга, відповідно, полягає у потребі розроблення нової концепції запобігання злочинності, що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави і суспільства здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки і недоліки попередніх концептуальних підходів до організації запобігання злочинності, її забезпечення і практики реалізації [1].

У кримінології приділяється недостатньо уваги поняттю кримінологічного аналізу, його ознак, складових елементів, механізму використання тощо. У зв'язку з цим доцільно дослідити думки науковців та сформулювати визначення «кримінологічний аналіз злочинності» для організації його ефективного використання на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми стану злочинності та виявлення тенденцій її розвитку досліджували такі науковці, як О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, С. Ф. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, Т. В. Корнякова, О. М. Литвинов, В. В. Топчій, В. М. Трубников, П. В. Хряпінський, І. С. Яковець та багато інших. Окремі аспекти застосування кримінологічного аналізу на практиці вивчали Н. А. Беляєв, В. Н. Бурлаков, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, Є. Бафія, А. П. Закалюк, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, І. Б. Медицький, В. В. Орехов, Г. Й. Шнайдер, Н. Н. Ярмиш.

Проте у кримінологічних дослідженнях більшою мірою висвітлено якісні та кількісні показники певного виду злочинності за певний період часу, досліджено методи кримінологічного аналізу, проте майже не вивчено сутності цього поняття та

його структурні елементи. Саме тому у статті нами здійснена спроба висвітлення цього поняття та його ознак.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних закономірностей сучасного світу є прискорений, складний та часто непередбачуваний розвиток багатьох соціально-економічних явищ і процесів. Це зростання світової економіки, збройна агресія РФ проти України, урбанізація, інтенсивні та різноспрямовані зміни рівня матеріального забезпечення і способу життя різних соціальних груп, міграція значних мас населення, стрімкий розвиток комп'ютерних технологій і телекомунікацій тощо. За таких умов зростає рівень злочинності, виникають нові види кримінально протиправної поведінки, особливо у сфері інформаційних технологій, економіки, протиправних діянь, пов'язаних з корупцією. Не є виключенням і злочини, що вчиняють російські окупанти проти мирних жителів України: терористичні атаки, вбивства, зґвалтування тощо.

За таких умов усе більшого значення набуває здійснення ефективного соціально-правового контролю за криміногенною ситуацією. Адже для групи країн з найбільш низьким рівнем злочинності за значної різниці в історії розвитку, економіці, етнічному складі, релігійності та менталітеті населення була характерною лише одна спільна ознака – сильний соціально-правовий контроль з боку кримінально-правової та інших соціальних систем. Якщо брати до уваги український досвід, поліція є одним із основних суб'єктів здійснення зазначеного контролю, і саме від їх діяльності суттєво залежить стан правопорядку в державі [2]. А в умовах воєнного стану ефективно сприяє захисту правопорядку й територіальна оборона.

У цьому аспекті необхідною умовою ефективної правоохоронної діяльності вказаних органів, засобом забезпечення її плановості, системності й узгодженості заходів, що реалізуються різними службами та підрозділами, є систематичне здійснення кримінологічного аналізу злочинності.

Варто зазначити, що феномен злочинності характерний тим, що в ньому з неминучістю втілюються два принципових моменти: це – сукупність актів поведінки, соціальних дій, з одного боку, й оцінка певних категорій таких дій, як кримінальні правопорушення з боку держави, – з іншого.

Тому злочинність постає як єдність об'єктивного (соціальні дії, акти поведінки) і суб'єктивного (оцінює діяльність держави, виражена в кримінальному законі). Така оцінка – принциповий момент у характеристиці злочинності. Саме вона зумовлює реакцію держави, органів правосуддя на відповідні дії. Кримінально протиправним є тільки те, що прямо визначено в такій якості кримінальним законом. Така принципова основа охорони публічного правопорядку.

Для кращого соціально правового розуміння кримінологічного аналізу злочинності розглянемо методи, які використовуються в процесі такого аналізу. На початку потрібно зазначити, що, визначаючи необхідний набір методологічних прийомів, які дадуть змогу вирішити поставлені перед кримінологією завдання, одним з основних варто визнати системний аналіз, що пояснюється складністю дослідження кримінологічних проблем як об'єкта аналізу, пов'язаного з багатогранністю практичних і теоретичних завдань [4].

Під час системного аналізу будь-яких об'єктів пізнання науки кримінології акцент має бути зроблено на сукупності елементів, розташованих у певній послідовності та пов'язаних спільними функціями, що в результаті утворює синергетичний ефект. Крім того, увага має бути приділена вивченню взаємозв'язків між складовими цілісного об'єкта та дослідженню зв'язків і змін з процесами та явищами, які належать до умов зовнішнього і внутрішнього середовища, та залежності від останніх. Лише так можна всебічно розглянути й правильно оцінити кожен зі складових об'єкта кримінологічного дослідження.

Отже, доцільно відмітити, що застосування системного підходу у вивченні загального напрямку діяльності державних органів, громадських інститутів й окремих громадян у сфері запобігання злочинності дозволяє розглянути його як систему, в якій елементи, їх взаємозв'язки і взаємозалежності є виокремленими фрагментами реальної дійсності. Останнє є досить важливим моментом, оскільки протидія є видом соціальної діяльності.

Крім названого вище методу наукового пізнання, для вирішення заявлених проблем застосовується і функціональний підхід. Останній втілюється в описі та поясненні систем, за якого увага фіксується на реалізації визначальних функцій у процесі функціонування системи. Кожен елемент сфери запобігання злочинності виконує певні функції, що задовольняють потреби системи. З іншого боку, діяльність елементів системи визначається загальною структурою запобігання. За допомогою функціонального підходу можна розкрити динамічні характеристики провідних напрямів діяльності державних органів, громадських інститутів й окремих громадян у цій сфері і більш глибоко пізнати їх функціональні параметри. Він дає змогу зрозуміти й вивчити роль і місце окремих елементів, що належать до складу структури досліджуваної діяльності [4].

Функціональний підхід дозволяє проаналізувати діяльність на всіх ланках системи – за вертикаллю і горизонталлю. За його допомогою досліджується доцільність функціонування механізму, з'ясовується рівень залежності від інших елементів, показники роботи суб'єктів з подальшим зіставленням з показниками роботи вищих і нижчих складових.

Водночас варто звернути увагу на те, що хоча діалектичні методи пізнання свідчать, що сутність і значення предметів розкриваються лише в їх зв'язку з іншими предметами та явищами, а розкриття зв'язку, відносин і взаємозалежності є одним з першочергових завдань наукового пізнання, та все ж таки функціональні прояви – це не самі властивості предметів та явищ, а тільки їх зовнішній вигляд у відповідній системі відносин. Тому продуктивність функціонального методу у кримінологічному дослідженні забезпечується лише поєднанням його з іншими прийомами наукового осмислення вказаного феномену. Згаданий метод варто розглядати як одну з ланок єдиного ланцюга загальних та окремих методів наукового дослідження кримінологічної тематики. За його допомогою досліджують загальні закономірності, принципи кримінологічного впливу, загальні засади створення і функціонування кримінологічних систем [4].

На сьогодні у формуванні методології кримінологічного аналізу перспективним є використання комплексного підходу до розкриття сутності, встановлення елементів та внутрішньої структури соціально-правових феноменів. За його допомогою об'єкт дослідження може бути вивчено з позицій цілісності й системності. Застосування цього підходу передбачає історичний розгляд досліджуваної діяльності з наступною можливістю її прогнозу, визначення сутності, значення, завдань, принципів протидії злочинності, опису її елементів та зв'язків як у середині системи, так і із зовнішнім середовищем. Поряд з цим цей підхід полягає в тому, що об'єкт досліджується на абстрактно-логічному рівні. У разі застосування комплексного підходу основний акцент має бути зроблено на можливості системного опису соціально-правових феноменів у всіх проявах, для чого має послуговувати статистика, оскільки саме в узагальненні виявляються певні закономірності [4].

Отже, системний аналіз є важливим у застосуванні під час виявлення сутності кримінологічних явищ та процесів, комплексний підхід – для аналізу їх змісту і функціональний підхід – під час виділення їх елементів і виокремлення різних сутнісних характеристик. Ці методи є провідними пізнавальними засобами вирішення завдань кримінологічного аналізу злочинності. Саме вони як певна сукупність утворюють методологічну основу для застосування сукупності методів кримінологічного дослідження.

Висновки. Отже, з огляду на вищезазначене зауважимо, що під кримінологічним аналізом злочинності розуміємо діяльність уповноважених на те державних органів, громадських інституцій, окремих громадян щодо аналітичного дослідження кількісних та якісних показників злочинності за певний період часу на певній території, виявлення її детермінант, основних характеристик особи злочинця, виявлення динамічних характеристик провідних напрямів діяльності державних органів, що дає змогу згодом проводити ефективний комплекс економічних, соціальних, ідейно-виховних, організаційно-управлінських, правових заходів запобігання злочинності.

Будь-яка суспільна діяльність може досягнути поставленої мети, якщо вона належно доктринально визначена, скерована, організована та оптимально ресурсно забезпечена. Ці вимоги повною мірою стосуються діяльності щодо запобігання злочинності, яка є різновидом суспільної діяльності [3].

Вирішення зазначених завдань стосовно діяльності щодо профілактики злочинності зумовлюється такими чинниками:

1) доктринальним визначенням стратегії, зокрема мети, завдань, стратегічних напрямів та результатів запобігання злочинності, а також прийняттям відповідних управлінських рішень (затвердженням планів та програм профілактики злочинності, визначення та нормативне закріплення обов'язків суб'єктів запобіжної діяльності);

2) адекватним уявленням про стан функціонування безпосереднього та опосередкованого предмета діяльності, першим з яких наразі є запобігання злочинності, другим – стан злочинності;

3) прогнозуванням змін і тенденцій предмета діяльності: безпосереднього та опосередкованого, що здійснюється значною мірою через кримінологічне прогнозування;

4) визначенням порядку, методики, форм, засобів запобіжної діяльності, загальних засад її тактики, адекватних цим засобам суб'єктів застосування, що вимагає залежних від їхніх поточних та потрібних якостей підготовки, навчання, поточного підвищення кваліфікації останніх;

5) інформаційним забезпеченням реалізації визначених завдань, передусім щодо опосередкованого та безпосереднього предмета запобіжної діяльності, тобто стосовно злочинності, її причин і умов, інших детермінантів, динаміки їх зміни, спрямування і змісту запобіжних заходів і засобів, оцінки їх результативності, відповідних знань та умінь (навичок) суб'єктів діяльності;

6) координацією запобігання злочинності по горизонталі та вертикалі;

7) здійсненням контролю виконання;

8) забезпеченням правового регулювання;

9) матеріальним та в цілому ресурсним забезпеченням, передусім фінансовим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf> (дата звернення: 01.06.2022).

2. Музика В. В. Кримінологічний аналіз об'єктивних причин злочинності в сучасній Україні. *Young Scientist*. 2018. № 12 (64). С. 190–192. <https://i-rc.org.ua/files/muzyka2.pdf> (дата звернення: 01.06.2022).

3. Ніп'яліді О. Ю. Кримінологічний аналіз стану економічної злочинності в Україні. *Правова просвіта*. 2018. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravprs_2018_6_3 (дата звернення: 01.06.2022).

4. Олішевський О. Кримінологічний аналіз. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/kriminologichnij-analiz/> (дата звернення: 01.06.2022).

REFERENCES

1. Beschastny V. Criminological analysis of the state of crime in Ukraine. *Entrepreneurship, economy and law*. 2017. № 1. Pp. 207–213. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf> (access date: 01.06.2022).

2. Music by V. V. Criminological analysis of the objective causes of crime in modern Ukraine. *Young Scientist*. 2018. № 12 (64). Pp. 190–192. URL: <https://i-rc.org.ua/files/muzyka2.pdf> (access date: 01.06.2022).

3. Nipialidi O. Y. Criminological analysis of economic crime in Ukraine. *Legal education*. 2018. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravprs_2018_6_3 (access date: 01.06.2022).

4. Olishevsky O. Kymnological analysis. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/kriminologichnij-analiz/> (access date: 01.06.2022).

M. Zabarniy, D. Vitiuk. On socio-legal understanding of criminological analysis of crime

The article is devoted to the essence of criminological analysis of crime and the methods used. It is emphasized that the creation of an effective system of crime prevention in Ukraine is impossible without the calculation, analysis and analytical study of all indicators of crime, causes and conditions of its occurrence. This is especially true during martial law, when the number of committed criminal offenses increases significantly.

In order to better understand the concept of criminological analysis, the methods used are considered. Particular attention is paid to the use of an integrated approach to the disclosure of the essence, the establishment of elements and the internal structure of socio-legal phenomena. With its help, the object of study can be studied from the standpoint of integrity and systematicity. The application of this approach involves a historical review of the research activity, followed by the possibility of its forecast, determining the nature, meaning, objectives, principles of combating crime, describing its elements and links, both within the system and with the environment.

It is proved that any social activity can achieve the set goal if it is properly doctrinally defined, directed, organized and optimally provided with resources. Requirements have been formed that fully apply to crime prevention activities, which are a type of public activity.

The author's definition of criminological analysis of crime is presented. characteristics of the leading activities of state bodies, which allows later to conduct an effective set of economic, social, ideological and educational, organizational and managerial, legal measures to prevent crime.

Keywords: *crime prevention, criminological analysis, methods of criminological analysis, crime, criminal offense, analytical support*

Стаття надійшла до редколегії 6 червня 2022 року